

DR. MARIYA LEONTIÇ

TEMEL TÜRKÇE DİLBİLGİSİ

*Gel Türkçeyi öğrenelim.
Gel Türkçeyi sevelim.*

Skopje (Üsküp)
2014

Temel Türkçe Dilbilgisi

Yazar: Dr. Mariya Leontiç

Danışman ve Dil Sorumlusu: Dr. Hüseyin Özbay

Takdim: Dr. Hüseyin Özbay

Yayımcı ve Yayın Yönetmeni: Mariya Leontiç

Sayfa Tasarımı ve Teknik Hazırlık: Yovan Aleksovski

Baskı: Autoprint T.A. d.o.o. - Skopje (Üsküp)

Kitabın Satış Yerleri Hakkında Bilgi: marija.leontik@ugd.edu.mk / 00389 70 681 401

Elektronik ortam ve bütün baskı hakları Mariya Leontiç'e aittir. © 2014

Авторските и издавачките права се на авторот Марија Леонтиќ. Не е дозволено копирање, умножување или објавување во која било форма на оваа книга без писмена согласност на авторот. © 2014

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје
811.512.161'36

LEONTIKJ, Marija

Temel Türkçe Dilbilgisi / Mariya Leontiç ; Danışman ve Dil
Sorumlusu Hüseyin Özbay. - Skopje : M. Leontik, 2014. - 268 стр. :
табели ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 265-267. - Содржи и:
Ekler

ISBN 978-608-65464-4-1

I. Леонтиќ, Марија види Leontikj, Marija. - II. Leontiç, Mariya
види Leontikj, Marija

a) Турски јазик - Граматика
COBISS.MK-ID 94332938

Mariya Leontiç

TEMEL TÜRKÇE DİLİ GİSİ

Danışman ve Dil Sorumlusu: Doç. Dr. Hüseyin Özbay

Skopje (Üsküp), 2014

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Takdim (Doç. Dr. Hüseyin Özbay)	13
"Temel Türkçe Dilbilgisi"nin Kullanılmasıyla İlgili Açıklamalar	14
I. TÜRKÇE İLE İLGİLİ TEMEL BİLGİLER	17
1. Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri	19
2. Türk Dilinin Gelişme Çağları	20
3. Türklerin Kullandığı Alfabeler	21
4. Türk Alfabesi	22
II. FONETİK, MORFOLOJİ ve SENTAKSİN LENGÜİSTİĞİN İÇİNDEKİ YERİ	25
III. SES BİLGİSİ (FONETİK)	27
1. Ses Bilgisinin Özellikleri	29
2. Sesin Tanımı ve Özellikleri	30
3. Ses Yolu ve Seslerin Oluşumu	31
4. Türkçede Sesler	33
4.1. Türkçede Ünlüler	34
4.2. Türkçede Ünsüzler	36
5. Türkçede Ses Uyumları	39
5.1. Türkçede Ünlü Uyumu	39
5.1.1. Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu)	39
5.1.2. Küçük Ünlü Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)	40
5.2. Türkçede Ünsüz Uyumu	41
5.3. Türkçede Ünlü-Ünsüz Uyumu	43
6. Türkçenin Ses Özellikleri	44
6.1. Sadece İlk Hece de Bulunan Ünlüler	44
6.2. Türkçe Asıllı Kelimelerde Uzun Ünlünün Bulunmaması	44
6.3. Türkçe Asıllı Kelimelerde İnce /a/ 'nın Bulunmaması	44
6.4. Türkçe Asıllı Kelimelerde Başta Bulunmayan /ğ/ sesi	45
6.5. Türkçe Asıllı Kelimelerin İki Ünsüzle Başlamaması	45
6.6. Türkçe Asıllı Kelimelerde Sonda Bulunmayan Sesler	45
6.7. Türkçe Asıllı Kelimelerde İki Ünlünün Yan Yana Gelmemesi	45
6.8. Türkçe Asıllı Kelime Köklerinde İkiz Ünsüzün Yan Yana Gelmemesi	45
6.9. Türkçe Asıllı Kelimelerde ve Hece Sonunda Belirli İki Ünsüzün Yan Yana Bulunması	45
6.10. Türkçe Asıllı Kelime Köklerinde ve Hece Sonunda Üç Ünsüzün Bulunmaması	45
7. Türkçede Ses Olayları (Ses Hadiseleri)	46
7.1. Ses Değişmesi	46
7.2. Ses Türemesi	46
7.3. Ses Düşmesi	47
7.4. Hece Düşmesi	48

7.5. Ses Birleşmesi	48
7.6. Yer Değiştirme	48
7.7. Benzeşme	49
8. Yardımcı Sesler	49
9. Türkçede Hece	50
10. Vurgu	51
10.1. Kelime Vurgusu	51
10.2. Kelime Grubu Vurgusu	54
10.3. Cümle Vurgusu	55
11. Ton ve Tonlama	56
12. Diksiyon	58
IV. BİÇİM BİLGİSİ (MORFOLOJİ)	61
1. Türk Dilinin Biçim Bilgisi	63
2. Türkçede Ekler	64
2.1. Yapım Ekleri	64
2.2. Çekim Ekleri	73
2.3. Kelime Bünyesinde Eklerin Sırası	81
2.3.1. İsimlerde Eklerin Sıralanması	81
2.3.2. Fiillerde Eklerin Sıralanması	82
3. Türkçede Anlam ve Görev Bakımından Kelimeler	83
3.1. İsimler (Adlar)	84
3.1.1. İsim Çekim Ekleri	87
3.1.1.1. Çokluk Eki	87
3.1.1.2. İyelik Ekleri	87
3.1.1.3. Durum Ekleri	88
3.1.1.3.1. Yalın Durum (Nominatif) Eki	88
3.1.1.3.2. Belirtme Durumu (Akuzatif) Eki	89
3.1.1.3.3. Yönelme Durumu (Datif) Eki	90
3.1.1.3.4. Bulunma Durumu (Lokatif) Eki	91
3.1.1.3.5. Ayrılma Durumu (Ablatif) Eki	93
3.1.1.3.6. İlgî Durumu (Genitif) Eki	94
3.1.1.3.7. Vasıta Durumu (Instrumental) Eki	95
3.1.1.3.8. Görelik Durumu (Ekvatif) Eki	96
3.1.1.4. Soru Eki	97
3.2. Zamirler (Adıllar)	98
3.2.1. Kişi Zamirleri (Şahıs Zamirleri)	99
3.2.2. Dönüşlülük Zamirleri	100
3.2.3. İşaret Zamirleri (Gösterme Zamirleri)	101
3.2.4. Soru Zamirleri	101
3.2.5. Belirsizlik Zamirleri	103
3.3. Sıfatlar (Önadlar)	106
3.3.1. Niteleme Sıfatları	107
3.3.2. Belirtme Sıfatları	109
3.3.2.1. İşaret Sıfatları	109
3.3.2.2. Sayı Sıfatları	109

3.3.2.3. Soru Sıfatları	109
3.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları	109
3.4. Zarflar (Belirteçler)	111
3.4.1. Yer-yön Zarfları	112
3.4.2. Zaman Zarfları	112
3.4.3. Durum Zarfları	113
3.4.4. Azlık-çokluk Zarfları	113
3.4.5. Soru Zarfları	113
3.5. Fiiller (Eylemler)	114
3.5.1. Geçişli ve Geçişsiz Fiiller	116
3.5.2. Fiil Çatıları	117
3.5.2.1. Etken Fiiller	117
3.5.2.2. Ettirgen Fiiller	117
3.5.2.3. İsteş Fiiller	118
3.5.2.4. Edilgen Fiiller	119
3.5.2.5. Dönüşlü Fiiller	120
3.5.2.6. Çok Çatılı Fiiller	121
3.5.3. Fiil Çekimi	122
3.5.3.1. Fiil Çekiminde Kişi Ekleri	122
3.5.3.2. Fiil Çekiminde Kip Ekleri	123
3.5.3.2.1. Belirli Geçmiş (Görülen Geçmiş) Zaman Eki	123
3.5.3.2.2. Belirsiz Geçmiş (Öğrenilen Geçmiş) Zaman Eki	125
3.5.3.2.3. Şimdiki Zaman Eki	126
3.5.3.2.4. Geniş Zaman Ekleri	128
3.5.3.2.5. Gelecek Zaman Eki	130
3.5.3.2.6. Gereklilik Kipi Eki	131
3.5.3.2.7. Dilek-şart Kipi Eki	133
3.5.3.2.8. Emir Kipi Eki	134
3.5.3.2.9. İstek Kipi Eki	136
3.6. Ek Fiil (Ek Eylem, i- fiili)	140
3.6.1. Ek Fiilin (i- fiilinin) Geniş ve Şimdiki Zamanı	141
3.6.2. Ek Fiilin (i- fiilinin) Belirli Geçmiş Zamanı	143
3.6.3. Ek Fiilin (i- fiilinin) Belirsiz Geçmiş Zamanı	145
3.6.4. Ek Fiilin (i- fiilinin) Şartı	147
3.6.5. Ek Fiilin Zarf ve Zarf-fiil Şekli	149
3.7. Fiillerin Birleşik Çekimleri	150
3.7.1. Hikâye Birleşik Zamanı	152
3.7.2. Rivayet Birleşik Zamanı	159
3.7.3. Şart Birleşik Zamanı	165
3.8. Birleşik Fiillerin Çekimi	170
3.8.1. Yeterlilik Fiili ve Çekimi	170
3.8.2. Tezlik Fiili ve Çekimi	173
3.8.3. Süreklilik Fiili ve Çekimi	175
3.9. Fiillimsiler	179

3.9.1. İsim-fiiller (Mastar, İnfinif)	179
3.9.2. Sıfat-fiiller (Partisipler)	181
3.9.3. Zarf-fiiller (Gerundiumlar)	184
3.10. Edatlar (İlgeçler)	188
3.10.1. Ünlem Edatları	188
3.10.2. Bağlama Edatları	189
3.10.3. Son Çekim Edatları	189
V. SÖZ DİZİMİ (CÜMLE BİLGİSİ, SENTAKS)	193
1. Türk Dilinin Söz Dizimi	195
2. Türkçede Kelime Grupları	195
2.1. Ünlem veya Hitap Grubu	196
2.2. Unvan Grubu	197
2.3. Birleşik İsim Grubu	197
2.4. Sıfat Tamlaması	198
2.5. Sayı Grubu	199
2.6. Tekrar Grubu	199
2.7. İyelik Grubu	201
2.8. İsim Tamlaması	201
2.9. Aitlik Grubu	203
2.10. Edat Grubu	203
2.11. Bağlama Grubu	204
2.12. Kısaltma Grupları	206
2.12.1. Belirtme Grubu (Akuzatif Grubu)	206
2.12.2. İlgi Grubu (Genitif Grubu)	207
2.12.3. İyelikli Kısaltma Grubu	207
2.12.4. İsnat Grubu	207
2.12.5. Yönelme Grubu (Datif Grubu)	207
2.12.6. Bulunma Grubu (Lokatif Grubu)	208
2.12.7. Ayrılma Grubu (Ablatif Grubu)	208
2.12.8. Vasıta Grubu (Enstrumental Grubu)	208
2.12.9. Eşitlik Grubu (Ekvatif Grubu)	209
2.13. Birleşik Fiil Grubu	209
2.14. İsim-fiil Grubu (Mastar Grubu)	210
2.15. Sıfat-fiil Grubu (Partisip Grubu)	211
2.16. Zarf-fiil Grubu (Gerundium Grubu)	212
3. Cümlelerin Unsurları	213
3.1. Yüklem	214
3.2. Özne	214
3.2.1. Özne ile Yüklem Arasında Kişi ve Teklik-Çokluk Bakımından Uygunluk	215
3.3. Nesne	215
3.4. Tamlayıcı	216
4. Cümle Türleri	219
4.1. Yüklem Türüne Göre Cümleler	219
4.1.1. Fiil Cümleleri	219
4.1.2. İsim Cümleleri	220

4.2. Anlamlarına Göre Cümleler	221
4.2.1. Olumlu Cümle	221
4.2.2. Olumsuz Cümle	221
4.2.3. Soru Cümlesi	222
4.2.3.1. Olumlu Soru Cümlesi	222
4.2.3.1.1. Soru Eki mi ile Kurulan Soru Cümleleri	222
4.2.3.1.2. Soru Kelimeleri, Soru Sıfatı, Soru Zamiri ve Soru Zarfı ile Kurulan Soru Cümleleri	222
4.2.3.2. Olumsuz Soru Cümlesi	223
4.2.4. Ünlem (Hitap) Cümlesi	223
4.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler	223
4.3.1. Son Yüklemlı Cümle (Kurallı Cümle)	223
4.3.2. İç Yüklemlı Cümle (Devrik Cümle)	223
4.4. Yapılarına Göre Cümleler	224
4.4.1. Basit Cümle	224
4.4.2. Birleşik Cümle	225
4.4.3. Eksiltılı Cümle (Kesik Cümle)	227
VI. EKLER	229
1. Türkçe Kelimelerde Uzun Ünlü	231
2. Türkçede Orta Hece Düşmesine Uğrayan Kelimeler Dizini	235
3. Fiiller Dizini	238
4. Yardımcı Fiillerle Oluşmuş Birleşik Fiiller Dizini	249
5. Türk Atasözleri Dizini	253
6. Türk Kişi Adları Dizini	259
4.1. Erkek Adları	259
4.2. Kadın Adları	261
7. Kaynakça	263

ÖNSÖZ

İştip “Gotse Delçev” Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türkiye’de yayınlanan alanla ilgili kitabı tavsiye etmeme rağmen, öğrencilerde temel bilgiler içeren ve sade bir dille yazılmış dilbilgisi kitabına ihtiyaç belirdi. Böylece Üsküp “Aziz Kiril ve Metodiy” Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde ve İştip “Gotse Delçev” Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yıllarca edindiğim bilgiden ve tecrübeden yararlanarak kitap hazırlamaya karar verdim. Yıllarca okuduğum kitapları tekrar okumaya, yeni dilbilgisi kitaplarını araştırmaya ve yıllarca hazırladığım dilbilgisi notlarımı ve çizelgelerimi sadeleştirmeye başladım.

Bir dilin inceliklerini fark etmek için bazen bir ömür bile yetmez. Bu incelikleri fark etmem için 1996 - 2000 yılları arasında asistan olmama rağmen öğrencilerle birlikte dört yıl Doç. Dr. Hüseyin Özbay’ın morfoloji ve sentaks derslerini takip ettim. Bir taraftan ders hazırlayıp alıştırma gariyordum, diğeri taraftan ise Hüseyin Özbay’ın derslerini dinliyordum. Bu derslerin sayesinde Türkçeyi işletmek için gramerin ne kadar önemli olduğunu anladım. Hüseyin Bey’den sonra Doç. Dr. Hayati Yavuzer ve Halil Açıkgöz geldiler. Onlarla devam eden çalışmalar ve tartışmalar da Türk dilbilgimi kuvvetlendirdiler. Bütün bu dersler, tartışmalar, danışmalar ve yıllarca okuduğum kitaplar, bilinçli ya da bilinçsiz olarak mutlaka bu kitaba yansımıştır. Bunun için üç hocamın bana ayırdıkları zaman ve bana verdikleri bilgi için gönülden teşekkür ederim.

Sağdan sola: Hüseyin Özbay, Mariya Leontiç, Halil Açıkgöz

Makedonya’da “*Temel Türkçe Dilbilgisi*”ni hazırlamak benim için büyük bir sorumluluktur. Çalışmayı “Gotse Delçev”in kütüphanesine Yunus Emre Enstitüsü ve Prof. Dr. Necati Demir’in girişimiyle Gazi Üniversitesi tarafından armağan edilen ve Üsküp Yunus Emre Türk Kültür Merkezin kütüphanesinde bulunan kitaplardan yararlanarak ve Doç. Dr. Hüseyin Özbay ile her konuyu tartışarak tamamladım. Danışmalarda Doç. Dr. Hüseyin Özbay birçok konuyu ilave etmemi teşvik etti, bazı malzemeleri çıkardı, bazı örnekleri ve tanıtları sadeleştirmeye yönlendirdi, bazı örnekleri daha uygun olanlarla değiştirdi, birçok örneği ve tanıtımı da kendisi ilave etti. Sonunda bu çalışmayı değerli hocam, sayın Doç. Dr. Hüseyin Özbay okuyup değerlendirdi. Her yapılan düzeltme ve öneri çalışmamın daha iyi olmasını ve gereken kaliteye ulaşmasını sağladı. Bu vesileyle hocalar ve kitaplarla Türkiye’yi bize yaklaştıran Yunus Emre Türk Kültür Merkezine içtenlikle teşekkür ederim.

Bir öğretmen Türkçe dilbilgisini öğretirken farklı zorluklarla karşılaştığında bazı teknikler onun işini kolaylaştırıyor; öğrencinin ise benimseme gücünü yoğunlaştırıyor. Dilbilgisi derslerimde özellikle çizelgelerin yararını çok gördüm. Bunun için onları derslerimde ve bu kitapta çok kullandım.

“*Temel Türkçe Dilbilgisi*”nde, özellikle öğrencilerin zor anladığı ve çabuk karıştırdığı konulara yer verilmiştir. Bunun için bazı konular ilkin sadece sınıflandırılmış, sonra ise anlatılmıştır. Bu, özellikle farklı ekler için geçerlidir. Kurallar mümkün olduğu kadar sade, kısa örnekler ve cümlelerle açıklanmış, sınıflandırmalar ise farklı çizelgelerle verilmiştir.

“*Temel Türkçe Dilbilgisi*” lise ve üniversite öğrencilerinin Çağdaş Türk Dili, Fonetik, Morfoloji ve Sentaks derslerinde yararlanabilecekleri bir kaynak olarak hazırlandı. Farklı okullarda ve kurslarda çalışan dil hocalarına da yararlı olmasını diliyoruz.

Her dilin sırrı, onun dilbilgisinde bulunmaktadır. “*Temel Türkçe Dilbilgisi*”nin, Türkçenin sırrını daha kolay öğrenmek ve anlamak için okuyucuya yardımcı olmasını gönülden dileriz. Her eleştiri ve öneri, gelecekte bu çalışmanın daha iyi ve yararlı olmasına neden olacaktır. Bunun için eleştiri ve önerilerinizi: marija.leontik@ugd.edu.mk adresine bekleriz.

Üsküp, 25 Ekim 2012

Dr. Mariya Leontiç

“Gotse Delçev” Üniversitesi

Filoloji Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü